

518
C. (Kad) 2
1
Bajqullanъ D. P.

КАР. 2922

MARIAM

== BLA ==

AFENDI

== (POEMA) ==

NARSANA
1932 ç.

Вайқуллаһь Д. Р.

Д. П. Байкулов.

Марһам вһа афенди

Мариам и эфенди

(поэма)

Издание Кароблиздата

Кисловодск

1932 г.

I.

Qoјsularь ҫarьraқ
Uјleni biri elle.
Kişi хақнь ашавдан
Kesleri keri elle.

Kөв замань urunив,
Bir az mal da etdile.
Maңьlajdan ter төгүв,
Baшларьп begitdile.

Ус qарнаш бир да eгес,
Ata—ana qolunda.
Kөв qыяньq көрдyle
Patcaхьqнь zorunda.

Bu yjdegi birleşiv,
Bir aqылнь aldыла.
Усусу да аьгылмай,
Көв заманнь қалдыла.

Biri onov etgençe
Qalqanla da тыңлав,
Ань айтхан сөзлерин
Бирин қојмай аңлав.

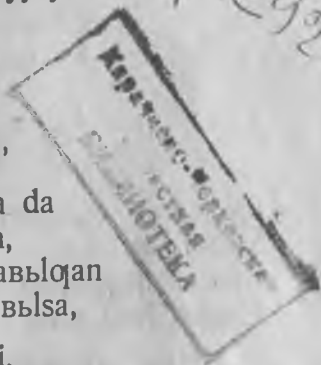
Алај вля көв заман
Çаşавларьн іjdіle.
Усусу да бир-бирин
Мардасьз век сыjdыle.

Zalimlikni zamanь
Zalimligin etmese,
Вьлань униқdurив,
Хайваньса çekmese,

Qalqanlaca вьла да
Şkollaqa альнса,
Вайжа—vijge тавьлаан
Oquv, bilim тавьлса,

Bir da işek çoq edi,
Uruna vilmezle dev.
Çavnu—tosnu eskeriv,
İşlerin көрmezle dev.

Zalimlikni zamanь
Oquv, bilim vermejın,
Tamam çahil qojqaned,
Çьrt adamca көrmejın.

Oİ seveden çahillej
Варьсь да қалдыла,
Kesleri da mollaqa
Aldanğanla boldula.

Dunjanь volumundan
Çoq edi bilimleri.
„Allax“ em da afendi
Важьрьд derikleri,

Egecleri Mariam
Mardasьz ariv edi
Ань көрсен, көзlerin
Syzylyv qalyr edi.

Arivluqnu taviqat
Ана erkin bergened,
Хар bir adam Mariamнь
Bek vaqaly көргened.

Oİ qarañь bolsa da
Артьқырьнь eslejed,
Kimni qalaj turqanьн
Сақьş etiv bileed.

Alaj vla Mariam
On çeti çьlqa çetdi.
Ariv vitgen sanlarь
Kөvleni suqlanc etdi.

Afendini, mollañь
Хьjlalarьн sezeed,
Ажтықа amal tavmaj,
Қьжьнльққа төzeed.

II.

Dunjaqa nyr salqan çaj
Zamanь çetiv ketdi.
„Qbş keledi“ dev qorqub,
Xalq da vaşın begitdi.

Terekleden çapraqla
Çel urqanlaj aqaelle.
Tyrly-tyrly çanvarla
Qbş ornunda vuqaelle.

Eliviz da xar işin
Qaldırmajın voşadı.
Sırtla, qolla varısbı
Başxa xalqqa uşadı.

Qbşlıqlada xans qalmaj
Varısbı da çalandı.
Xar kimni yj allında
Antavları qalandı.

Sırtın, qolnu aqartıv,
Bılaqa qbş çetgened.
Sıvnu, çolnu vızlatıv,
Kövnü mıdax etgened.

Oramlaqa qarasañ,
Tojnu, xarsın köreen.
Tevsev—ojnav sen anda
Çyrekge quanc bereen.

Sırtla, qolla varısbı
Çanı kijim kijeed.
Ol kynleni zamanı
Xavlelikni izlejed.

Toquz—on yj bir kynde
Birden kelin alaed.
Çыль ol zamanьnda
Хаман alaj volaed,

Tojlanь көvlygynden
Qьzla qьtльq eteed.
Toj iesi qьzlaqь
Таң atmajьn çeteed.

Qьzlanь çalan sevgen
Арь альв keteed.
Qьşхь kynny ne az da
Suvuqluqun көrmejed.

„Qьzнь qьrқ çань vard“ dev
Хар kim alaj ajtaed.
„Oqaj aldajсьz“ dese,
Ajtxan sözy volmajed.

III.

Qьş zamanь kynynde
Ась ajaz ura ed.
Сөв ваşьla бирer
Terek volub turaed.

„Tuv“ —dev tykyjrsen çerge,
„Tarq“ —dev vuzlav tijeed.
Хар бир çанvar варьсь
Бşьq çerni izlejed.

Ol kynlede Alij da
Qatьn альв kelgened.
Ujleri toj eterge
Tamam aqьl vөлgened.

Ertiden bla ertderek
Qızla çыjыv tevrelle.
„Alqы burun Mariamqa
Barыv kelejik“ delle.

Alaj bla bir völek
Çыjып volub çetdile.
Munu tojqа eltirge
Erlaj xazyр etdile.

Çalan sevgen kijiniv,
Mariam tojqа tevredi,
„Bygyn suvuqqa tözyv
Qalaj turluqma“ dedi.

„Andan ese tonumu
Men ysyne kijejim.
Ol polton çavluqnu da
Tyz sьrtьma ijejim“

Dev ызына ajlanav,
Ujyne ketiv tevredi.
Qatьndaqыla ana
Ne az da çol vermedi.

Mariamнь vu sözyne
Barысь da kyldyle:
„Ajыvdь sana vu söz,
Sen çaş qызsa“ dedile.

Çaş vaşынь qart etiv,
Ton kijerge vö lurmu,
Alaj bla sьrt seni
Çaş syjerge volurmu“.

Andan sora Mariam
Ajtخان sөzyn qojqaned,
Bu ajtylqan sөzleden
Уятлы да болqaned.

Alaj vla tevredi
Tuvra tojqa atlanьв,
Suvaj, ariv sanlarь
Ilacinca sajqalьв.

Qьxьхь кунny ertdeni
Bytyn ajaz bolqaned,
Ol saqatda Mariam da
Çыь pecde turqaned.

Ajtханьтса Mariam
Bek çuqa kijgen ed.
Terge vatxan sanьна
Suvuq ajaz sinened.

I V.

Tojqa varьв, çaraşьв,
Ojnaj—kyle turqanlaj,
Salqьn volub qalqaned,
Suvuq avruv buvoqanlaj.

Çьвььq kivik sanlarь
Mual volub vaşladь,
Andan arь turalmaj,
Ol tojni da taşladь.

Erlaj kiriv otovoqa
Cөkdy pecni allьна,
Bu xapar da çajьldь
Tөгerekde vağьна,

Ol saqatdan qatъnla
Tyz qatъna keldile,
Sora ana tykyryv,
„Köz volqandъ“ dedile.

Ol kynden vaşlav Mariam
Tamam avruv qalqaned.
Biz ajtxanca avruvnu
Tyz suvuqdan tavxaned.

Bek qъjnaלב yjyne
Kesi çyryv varqaned.
Ol saqatdan tеşekge
Mыльгъn da salqaned.

Atasъ em anasъ,
Varъ qajqъ boldula,
„Ne volqandъ saңa“ dev
Aпъ avruvun sordula.

Qarnaşlarъ ysyne
Bir da qalmaj keldile,
Varъ qarav көzyne
„Ne volqandъ“ dedile.

V.

Ol zaqatdan Mariam,
Orunduqqa olturuv,
Duqun kivik көzlerin
Çыlatuqdan tolturuv,

Xapar ajтъv vaşladъ,
Qalaj avruv alqanъn,
Kerti voluv avruvu
Şuvuqdan volqanъn,

Тукугунсу қатъла
Ўъъъъъъ keldile.
Муну сөзүн ушатмај,
„Билмеј ајтадь“ dedile.

Авривуну хақъдан
Бош җаавла вердile,
„Мариамнь харагън
Biz ајтајьқ“ dedile.

„Мариамоја не волақанън
Biz kertisin vileviz,
Авривуну сълтавун
Көз волақандан көревиз“

„Хар kim тојоја қызларън
Ҷаsandьгъв ijelle,
Андан sora көвуне
Аман көзle tijelle.“

„Оl кун Мариам тојоја
Bek җасапъв вагоқaned,
Волақан adam көзуне
Тувра қатъв қалқaned.“

„Тукугунду, дуадъ
Endi анъ дарманъ,
Doktor қараб sav волақа
Ҷоқду анъ амаль“.

„Ҷеңил волив ви сақат
Аfendige савъоъъз,
Болушлусун ајтъв siz
Көз duala алъоъъз“.

„Ань вѣла Маріам
Бирин кивик сав волур,
Въжақьнај көзleri
Çарық нурден толур“.

VI.

Qart-Qurtxa qatъnla,
Tört çanъnda olturub,
Avruv sarqaltxan vetin
Tuqurykden tolturub,

Birer tyrly söz vѣla
Barъ sөleşeelle:

„Kim alal, kim vѣlaj“ dev
Erikmej kyreşeelle.

Biri „kөz volqand“ dese,
Biri „ajaqъьqand“ dej edi.
Biri „ajaqъьqand“ dese,
Biri „allax bergen“ dej edi.

Alaj vѣla inirde
Qatъnla da ketdile.
Ol saqat yjleri da
Vѣlaj onov etdile:

„Afendini көlyne
Çetiv igi qarasaq,
Ol ajtxanъ tolturub,
Çyregine çarasaq“,

• „Duasъnъ хақьn da
Tolusu vѣla versek,
Andan sora da anъ
Tilegin qavъl көrsek,“

„Razь volub, erikmej,
Xaman keliv qarared,
Ol kerekლისin tavsa,
Bir işeksiz çarared“.

„Afendini duasь
Qавь volmaj qalyrqa
Ne az da amal çoqdu,
Bu olsuz sav volurqa.“

„Ajtхан sөzүн eşitiv,
Esivizge alajьq.
Biz eterik zatьna
Kусуvузну salajьq.“

VII.

Bu sөz vla anasь
Afendige ketgened,
Mariamнь avrugin
Ana asьq etgened.

Харагьп ajta turub,
Sav bir saqatнь qaldь,
„Ujvuzge bir kel“—dev
Vьlaj ajтьv çalyndь.

„Çaңьz birdi qьzьvьz,
Avrugin çatьv qaloqandь,
Anь avruqan халь
Esivizni alqandь.“

„Tijrevizde qatьnla
Barь keliv qajtalla,
Kөzyv-Kөzyv tykyryv,
Birer sөznu ajtalla“

„Biri көз болғанд“ dese,
Biri „boş avrujd“ dejdi.
Biri „boş avrujd“ dese,
Biri „söz da, vermejdi“.

„Alaj bla davlaşьv
Uruşuqqa çetelle.
Aslamьsь alanь
Köz bolğanğa vegitelle“.

„Qьzсьq kesi alanь
Sözlerin da unamaj,
„Suvuqdan tavdьm“ dejdi,
Başxa sözny sanamaj.

„Endi tyzyn bilalmaj,
Salьv saңa kelgenme,
Senden madar сьqar dev
Aqьlьmь vөлgenme“.

„Ol qьzсьqdan qьzqanьr
Çoqdu vizni malьvьz,
Aңa çarar adamqа
Qurman bolsun çanьvьz“.

„Sende көvdy dejdile
Avruv vaqoan duala,
Kelmesen, keterikme,
Çyregim vek qьjnala“.

„Ajтсь, çanьm afendi,
Çan avrutuv eline,
Çarar çeriң varese,
Biz çeterbiz көlyne“.

„Beriv-alıv zatlada
Seni razь eterbiz,
Хақынь tolu beriv,
Kölyne vek çeterbiz“.

„Kölyne ne zat kelse da,
Ajt varьsyn qaldьrmaј,
Biz da qoјarьq tylvuz
Kucunu bir saldьrmaј“.

Mьndan sora Tavçan da
Sözyn voşav qарадь,
„Afendini kölyne
Ne kelir“ dev turадь.

VIII.

Ava tonu ysynde,
Oqa vellik belinde,
Хаçi vörky vaşьnda,
„Ber-ver“ volub kölynde.

Andan sora mьсьmaј
Sözge kiriv tevredi,
„Ajhaј da qьзьqьzoqa
Bek çararьqma“—dedi.

„Seni ajtxan sözьnden
Mariamqa көz volqандь.
Kөz tijgen aman zatдь,
Kөvny çerge salqандь“.

„Adamqa oqaj esen,
Ol malqa da tijedi.
Aңa qaraj vilmejın
Kөvle qara kijedi“.

„Kөvdy mende duala
Ol avruvqa çararьq,
Bir da adam tavьlmaz
Aңa meni ozarьq“.

„Kerek bolsa eterme
Darmanla vek çaraqan.
Bir da kişi qalмаdь,
Sav volmaj men çaraqan“.

„Ertiden—inir tajmajьn
Ujgyzge çyryrme,
Kereklisi saqlь bir
Dua çazьv көryrme“.

„Ань vla da volmasa,
Men darmanla eterme.
Noxta vauvum tavьlsa,
Xar minutdan çeterme.“

„Noxta vavsuz duadan
Bir da sevev volmajdь,
Ань хаqь tavьlsa,
Çaramaj da qalmajdь“.

„Noxta vavsuz qalamьm
Bir xarif da tartmajdь.
Хаqь tolu tavьlsa,
Çьrt yjde da çatmajdь“.

„Bu saqatdan oquna
Mezgitime varajьm,
Neden avruqanьna
Kitav asьv qarajьm“.

„Ol saqatdan bilirme
Ne zat volub çatxanьn,
Sora etiv vaşlarma
Ol kitabьn ajtxanьn“.

„Saqa da kes voloqandь,
Tevre endi ьzьna.
Ertiden vla çeterme,
Qajqьsьz vol qьzьna“.

IX.

Mьndan sora vi qatьn
Qajtьv vardь yjune,
Afendini ajtxanьn
Çomaqladь erine.

„Allax ajtsa, afendi
Mariamqa çaragьqdь,
Noxta vavsiqun tavsa,
Erikmej qaragьqdь“.

„Noxta vausuz duala
Çaramajdь degendi,
Sözyme razь volub,
Çarьq çuav bergendi“.

„Ne ajtsa da ajtxanьn
Razь volub veriviz.
Mariamьnь bir sav etse,
Çapьvьzsa kəryvuz“.

„Andan sora kesiviz
Qьjьnььqdan qutulub,
Paxatlanьv çatarvьz,
Qьjьnьvьz unutulub“.

„Ertiden bla kesi da
Tan atmaj çeterikdi,
Mariamoça çarar kivik
Bir zatla eterikdi„.

„Kelgen kynunden başlav,
Haqın veriv tevgerbiz,
„Bizden haqın tavıylı,
Erinmej çyru“ derbiz“.

Munu ajtxan sözleri
Erin da quandırdı,
Mariamнь sav eter dev
Alajo inandırdı.

Ol seveden eri da
Razıyqın bildirdi,
Ne ajtsa da tilegin
Qavıl eterbiz dedi.

X.

Bu sözleden Mariam
Anasъna qaradı:
„Anam, nedi ajtxanьd“
Dev xaraqın soradı.

Anasъ da qızьnъ
Tuz qatъna cökgened,
Erinеса aңa da
İşni asьq etgened.

Ol sözlege Mariam
Bir da esin çivermej,
„Boş qızjalmaqыз“ dedi,
Çarar kivik koralmaj.

„Anda kerti çaraqan
Darmanla tavar egiz.
Bu çol kørsegiz, ikinci
Kesigiz savar egiz“.

Анасьнь çyregi
Мьңа ullu қьjnaльв,
Çуав верив теvredi,
Аfendige inanьв.

XI.

„Ov, men çarль, Mariamı
Eşigimi çavasa,
„Allahнь“ camlandьгьв,
Çav tavasь volasa“.

„Xar ne tyrly avruvnu
Afendile vaqalla,
Bojnuna tyrly—tyrly
Kөв duala taqalla“.

„Мьңа dua çaramaz
Dev işekli volqanna
„Allax“ kesi camlanьг
Allaj aqьl aloqanna“.

„Alaj ajtsaң, duala
Saңa qavь volmazla,
Tyz inanьв tursaң'a,
Sav etmej da dojmazla“.

„Ань vla volmasaң,
Dua çazьв icirir,
Ol kitabьн acsa va,
Ne volqanьн bildirir“.

„Kökden tyşgen kitabla
Çoqdu aña sözyvuz.
Afendini aıtханьп
Köredi da közyvuz“.

„Afendige inanmaj
Sen gjaurmu volqansa,
Bu vilimsizlikge sen
Qalaj vla qaloqansa“.

„Eki— uc kynlyk çol çyryv
Doktor izlej varьqа,
Mana ne kyn kelgendi
Ol qajqьqа qalyьqа“.

„Бытыр кesiң көrdyң да
Bajdimatнь volqаньп,
„Doktorqа varama“ dev
Çolda ölyv qaloqаньп“.

„Allax aña samlanьв
Çetginci ölyrgenin,
„Sav volub keleme“ dev
Ölym асьв көrgenin“.

„Maxamet da аньса
Alaj volub kelgenin.
Çolda arvasь avub
Ne kynlege çetgenin“.

„Alань көre turub
Men da alaj eterge,
Barmьдь çараqan çeri
Doktorqа keterge“

„Kertidi, mьnda bolsа,
Eltiv da keryr edik,
Ne ajtxaпьп eşiviv,
Çaragьп bilir edik“.

„Seni Uckulanna eltiv,
Andan ese ölejim,
Ol kып сьoqьв çaпьm da
Çaxanimde kyjejim“.

Andan sora Mariam
Çuavsьz volub çatdь.
Avruvni kыcynden
Aman vla taң atdь.

Kыny em da kecesi
Bir vek uzun volaed.
Kece bolsа „taң atar“
Dev ne az da ajtmaed.

XII.

Kып da öрге tajaпьв,
Ertiden azьq voloqaned.
Sьrtда, qolda mallaqа
Xar kim aşьп saloqaned.

Xar bir tyрly çanvar
Kыпде сьoqьв qarajed,
Qьşxь kыпny çьlvun
Çivermejin alaed.

Kөгyrcynle salamqа
Qонив vурtyk izlejed,
Qьşxь kыпcyk vatxьпсь
Bir kerilejik dejed.

Bu kəzyvde Mariam da
Bytyn aman volqaned.
„Batmajmьdь kynum“ dev,
Dьgalasxa qalqaned.

Aпась va ашьошьв,
Afendini saqlajed,
Xar minut sajьn ань
„Kelmejmid“ dev çoqlajed.

Alaj vla avruvu
Bek qьzyvqа varqaned,
Xar minut sajьn vaşxa
Tyrlы vola turaed.

Ajtxaпьтса afendi
Kelmej kecge qalqaned,
Saqlaj—saqlaj kecigiv
Kyn orta da volqaned.

Вьжаошь Tavçan turdu
„Entda bir varajьm“ dev,
„Nek kelmej qalqanьn“
„Kesine sorajьm“ dev.

Ol saqatdan atlanьv
Afendige ketgened,
Bir qavdal, eki tumen
„Boş varmajьm“ dev eltgened.

Varqanlaj oquna ol
Keltirgenin kərgened,
Naqьrda sьltav vla
Вьlaj çuav vergened.

XIII.

„Kerti maña kelgen esen,
Muratъъ асајъм,
Çyregime tyjylgen
Tyjymcekni sasaјъm“.

„Noxta vavciq yjume
Kirmej sizge vагъrqa
brъs etiv turanma
Хаqsъz qalam аьгъrqa“.

„Alqъn хаqъ tavъlmaj
Съrtда dua qalmajdъ.
Ol аlajsъz çazъlsa,
Bir da qavъl volmajdъ“.

„Ol sevedden duavъz
Qavъl volmaj qalъr—dev
Baralmajъn тураem,
„Tavçan kelleik volur—dev“.

„Endi sen da kelgense,
Men da çerlejim атьъ.
Hajda var da yjyçe
Keltir meni хаqътъ“.

„Kitav ajtxanca etsek,
Allax da kyc sallъqdъ.
Ol zamanda duala
Qavъl volur qallъqdъ“.

„Bu saqatda keltirgen
Zatlarъъ vileme,
Ань kesin voşuna
Keltirgenne көreme“.

XIV.

Ol saqatdan tımsımaı
Tavçan uıyne ketgened,
Afendini ajtxanın
Erine asıq etgened.

Tavçan qatıı erı da
Ullu saqııı aldıla,
„Qalaj etejik viz“ dev
Seirlikge qaldıla.

„Qalaj vla viz anı
Kölyne çeterikviz,
Alıq vurun xaqına
Ne zatla elterikviz“

Dev көв sözle söleşiv,
Muratların asdıla.
Ujde volqan zatların
Arı—veri casdıla.

„Bir tıınııı zatın“ dev
Kөв kyreşiv izlelle,
Em artda izlej keliv
„Ma endi tavdıq“ delle.

Mirzevcykge satarqa
Saqlav turqan çavların
Eltirge tavkel volub,
Uzatdıla qolların.

Alaj vla çavların
Tavçan alıv ketgened,
Cava—çorta ol saqat
Afendige eltgened.

Munu kəryv afendi,
Ernin—burnun ьşartdь.
Erlej çavnu qotarьv,
Sautun da voşatdь.

Tyrly—tyrly səzleni
Kukalanьv ajtaed.
„Ne qadar keltirseviz,
Ol qadar igid“ dejed.

„Ma endi, çanьm Tavçan,
Duavьz qavьl volur,
Əlyr volçalь çetmej
Tura ese, sav volur“.

„Xar duaqa bu zatdan
Kəv voluşluq keledi,
Noxta vavsuz duala
Çaramaj kəble əledi“.

„Ma endi va varajьm
Kesim anь vaqarqa,
Çaraqan dualanь
„Icirirge, taqarqa.“

„Allaj duala vardь
Əlgenni sav eterca,
Bojnuna vir çetgenlej
Raxatlanьv keterca“.

„Dua suvnu icse va,
Quş volub ucар kiviк,
Uşynden vasxan avruvu
Ol saqat qacar kiviк“.

„Alaj igi vollarıdu
Endi vizni işibiz,
Bılay qıanbıv tursa,
Kölyvıvz çyregibiz“.

„Xar kellik zamanbında
Bılay kibik tursaıa,
Igi da sav voladı
İşni tabın tabısaıa“.

„Bir bir avruvıa çenil
Sav volmaj sozulalla.
Xaman dua çazsama,
Raxatlanbıv qallala“.

„Kim bilsin Mariamnı da
Avruvu alaj bolsa,
Bir işeksiz sav volur
Noxta vav kele tursa“

Dev afendi ol saıat
Çolıa sıııv tevredi,
Kecge qalmaj Mariamnıa
Dua verejim dedi.

XV.

Alaj vıa afendi
Qoıculaıa kirgened,
Çatbıv turıan çerinde
Mariamnı kergened.

Ol saıatdan oıuna,
Söıv anı qatbına,
Söz sölşe tevredi
„Bilgic“ atav atbına.

Kitav alev qoluna
Otçaqada cökgened,
Ol tojmanvu avzundan
Byllaj sözle tökgened.

„Allah“—„allah“ Mariamqa
Ne ullu köz volqandь,
Сьвьq kivik sanlarь
Tuz qьgьlv qalqandь“.

„Azymсыз qaramasaq,
Bek qьjьndь avruvu,
Хaman dua sazmasaq,
Keterikdi qarьvu“.

„Ertiden inir toxtavsuz
Ujygyzge çyryrme,
Dua suvla icire
Хar kyn хальn көryrme“.

„Bu saqatda vojnuna
Kөv duala taqajьm,
Qorquvludu avruvu
Bek qadalьv vaqajьm“.

„Ne azсыq da тьсьтаj
Eki qocxar sojuquz,
Mylkygyzny Mariamqa
Qьzqanmajьn çojuquz“.

„Biri aq, biri qara
Allaj qocxarla alev,
Sora çenil kelirsiz
Meni ьzьmdan salьv“.

„Alaň qañ bla
Men dua çazarqma,
Kereklim tabılsa, sav
Eterge vazarqma“.

„Ma kitabñ ajtxañ
Endi añ etigiz,
Mında kesmej keslerin
Ağ vizge eltigiz“.

„Kesin da çaraşdırbv,
Ariv kirsiz sojarsız,
Noxta vavnu ornuna
Etin vizde qojarsız“.

„Ekisini qañndan
Eki zatxa alırsız,
Ma ol zatñ kucynden
Siz qañv qalırsız“.

„Endi men da ketejim,
Siz da çenil kelirsiz,
Noxta vavqa daqıda
Bir zatcyla verirsiz“.

Dev aşav, iciv sora
Dua suvla tartdırbv,
Qarnaşlarñ ol elge
Qojla izlej savdırbv.

XVI.

Qarnaşlar ol saqat
Çajldyla ol elge,
Eki qocxar alıqqa
Çetgenelle çer—çerge.

Ajlana keliv sora
Ekisin da tavdıla,
Ol saqatdan oquna
Bzlarǵna savdıla.

Vaqlarǵn çer—çerden
Çyǵdyǵv verdile,
Qosxarlanь da alyv
Ujlerine keldile.

Ol saqatdan Mariamnь
Kuvugyn da aldıla,
Andan kijimle alyv,
Bir cetenne saldıla.

Ань vla virgelej
Өgyzlerin çekdile,
Qosxarlanь da salıv
Afendige ketdile.

Kijimle. em qosxarla
Afendige vardıla.
Ujleri vla savlaj
Bu zatxa quandıla.

Ol saqatdan afendi
Tylky kiviк syjyndy,
Çatıv turqan çerinden
Erlej turıv kijindi.

Ol saqatdan oquna
Qosxarlanь kesdirtdi,
Icin vaşyn da erlaj
Çaraşdyǵv etdirtdi.

Keltirgen kijimlerin
Køryv ullu quandь.
„Aşav сьqдь maңa“ dev
Aңa tolu inandь.

Qocxarlapь qanьndan
Erlej çazьv duala,
Mariamqa eltgened,
Noxta vavqa quana.

Kelse—kelsin Mariam
Qьjьn volub turaed,
Auruvunu kucynden
Cacьn—vaşьn tьrnajed.

Auruvuna artьq avruv
Afendiden çetgened.
Qurum suvla icire
Bytyn xalek etgened.

XVII.

Afendini көrgenlej,
Tavçan øre turqaned.
Çasдьq salьv tyvune,
Tavçanqa olturtxaned.

Aş da salьv allьna
Ajamajьn сьjladь.
„Afendi! Mariamda vek
Qьjьndь“—dev çьladь.

Çьlavun da toxtatьv,
Afendige ajlandь.
Ol saqat „vir voluş“ dev
Bylaj ajtьv çalьndь:

„Hajda, marça afendi,
Mariam qъjъn voloqandъ.
Dua suvla icgenli
Vyaj volub qaloqandъ“.

„Entda vaşxa bir madar
Etmejesen öledi,
Muratъna çetmejın
Ölym asъv көredi“.

„Senden madar volmasa,
Bir madar eterikviz.
Mriamнь da aльв
Doktorqa keterikviz“.

„Kesi da doktoralanъ
Termiliv vek izlejdi,
„Doktorlaqa eltsegiz
Sav da vollarqa dejdi“.

„Men'a saңa ьşanъв,
Aңa uruşub qojoqanma.
Senden sevev volur—dev,
Bu aqьlnъ alqanma“.

„Uckulanңa varьrqa
Bir az qъjъn volsada,
Varoqan eter edik
Ьşandьrtaj qojsaң'a“.

„Saңa ьşanъв Mariam
Ölse aзыmъ vollarqa.
Kesim etgenca көгуб,
Aman kynңe qalьrqa“.

„Doktorğa eltmedim“—dey
Bek aзым eterikme,
Allaj bir tilegeninde
„Nek eltmedim“ derikme“.

„Асық етiв ајтсаңа,
Çарағьқ есең тына,
Çарамасаң сөзувүз
Çоқду ајтырға саңа“.

XVIII.

Ol saqatdan afendi
Mariamнь көргened,
Мьсьмајьп Тавçанна
Бу çуавнь бергened.

„Alaj degen ne sөzdy,
Aңa doktor çararmь,
Menden vaşxa bir kişi
Sav eterge vazarmь“.

„Тамблақа entda men
Beri sizge kelirme,
Mariamға çарағьқ
Көв duala берirme“.

Doktorға varsa va,
Qьзьqьz хalek vollarqudu.
Alaj etsegiz sizge,
Allax da camlannьqдь“.

„Doktorla ömyrynde
Kөz tijgenne çaramajla.
Ala bergен darmanla,
Dua suvça volalmajla“.

„Sizni kivik bir yjge
Ајьвдъ алaj ајьгѣа,
„Doktorѣа varama“—dev
Allaj aqьl аьгѣа“.

„Allaxdan ese siz
Doktornu сьјьь kѣрув,
Alaj eterge volmaz,
Gjaur çyrekli volub“.

Gjaurлань qoluna
Qьзьѣьзнъ ашьгьв
Allaxнъ dualарь
Alaj vla çашьгьв“.

„Bygynden sora bu sѣz
Avzuѣuzdan сьqmasьn,
Allax sizge camlanьв,
Işigizni çьqmasьn“.

„Ol aqьl alsаѣьз,
Sizge ѣre turmazma.
Varьѣ ѣlyв qalsa da,
Çanazьѣа varmazma“.

Alaj ајьв afendi
Dua çazьв bergened,
Bu sѣzleden anasь
Sav volurca kѣrgened.

Ol saѣatda alanь,
Suvѣа eziv uzatdь.
Mariam syjmese da
Varьn iciv qoratdь.

İcmejin qojarqı va
Çoq edi cırt amaly.
Kertisi da alajed,
Dunjanı ol zamanı.

Andan sora afendi
Ujlerine qajtxaned,
Ol ketgenlej Mariam da
Turub vılay ajtxaned:

XIX.

„Anam çanım, sen meni
Afendige sojdurasa,
Qurum suvla icirib
Öltyrtub qojdurasa“.

„Ol icirgen duala
Artıq avrur qoşalla,
San sanım kemirib
Xalek etib voşalla“.

„Alanı alıv icgenlej
Artıq avrur tevrejme.
Tamaqımdan ennenlej
Öltyremidi dejme“.

„Aña bergen zatlanı
Boşunaqa çojasız,
Bir çiqıma çaramaj,
Suvqa atıv qojasız“.

„Merekevni icgenlej
Sav volurqa volurmu?
Anı usın cırt kişi
Öltyrynden qalırımı?“

„Ne da xajvannъ qanъ
Darman volub çararmъ?
Doktorladan afendi
Igi volub qararmъ?“

„Oqaj, anam, aldajdъ,
Ol maña qarajalmaz.
Avruvlanъ vaqarqa
Doktorca çarajalmaz“.

„Noxta vavqa—dev ala
Xaq aььoqa etelle,
Ol sevedden sorqanna
Çaravъz—dev ketelle“.

„Kөрmejmise, aj aram,
Nenca zatnъ bergensiz
Xar atlamъ sajьn siz
Xaqьn veriv kelgensiz“.

„Afendige çal bla
Өltyrtdyryv varasъz,
Doktorladan da ala
Igidi—dev turasъz“.

„Andan ese kesigiz
Meni xaqсъz sojuguz,
Alaj tylese sora
Afendini qojuquz“.

Alaj ajtъv Mariam
Anasъna taraldъ.
Anasъ va bu sөzny
Uşatmajьn qaraldъ.

„Ej! qъzъm, çaпыldъn“—dev
Qajqъbъ volaed.
Eki kôzy da anь
Çыlamuqdan tolaed.

Ol seveden bu qatъn
Sözge kiriv tevredi.
Mariamqa camlanьv,
Bylaj çuavla verdi:

XX.

„Mariam çaпыm—kôzcygъm,
Başьn qъsъv ajtasa,
Alaj tyl ese sen
Diniñi unutasa“.

„Kökden tyşgen kitabla
Auruvuñu bilelle,
Ol kitabla „allah“ dan
Anь ucyn kelelle“.

„Bylaj ajtъv afendi,
Esivizge salqandъ.
Kesi da ol kitablaqa
Ie volub qalqandъ“.

„Ol kitablanь „allah“
Kesi kökden ijgendi,
Dini volmaqan adam
Cъrt anь syjmejdî“.

„Allah kökden çivergen
Dua saña çaramaj,
Saña kim qaragъqдъ,
Afendimiz qaramaj“.

„Allah“ etgenne men da
Разьма—dev turmasan,
Bu ters aqьllarьнь
Tyz çollaqa vurmasan“.

„Duaqa işek bolsan,
Dua sana çaramaz.
Allaj adamqa tav
Allah da tyz çaramaz“.

„Dev afendibiz alaj
Ajtханьн vilmejmise,
Kesinden qalqanlanь
Ne az da көrmejmise“.

„Kesin көre turqanlaj,
Afendige sөleşdim.
Terk oquna doktorqa
Eltiv varajьm dedim“.

„Kөrdyn afendi maңa
Nellal çuav vergenin,
„Sizge çanazь qьlmat“
Dev—erşi көrgenin“.

„Ol alaj ete tursa,
Biz'a sөz ajtalmavьz,
Allahнь kelecisin
Сьрт мьдах etalmavьz“.

„Ol seni sav etmezlik
Bolsa va vazmaz edi,
Anca sajьn duala
Toxtavsuz çazmaz edi“.

Alaj bla anasъ
Mariamнь sөzүne,
Сүjre çuav veriv,
Qarajedi көzүne.

Mariam тьндан уjalъв
Em da qorquv qaloqaned,
Avruvu da ol kece
Bytyn qьjьn voloqaned.

Ol keseni uzunu
Çы saqlъ vir көrүпүv,
Avruvqa vatxan vaşъ
Çyz—miң zatxa vөlyпүv,

Dunja çaşavnu izlev,
Өleme—dev qorqaed.
Kөzlerinden aqqan suv
Kөleginden sarqaed.

XXI.

Ertiden bla ertderek
Afendi da kelgened,
„Qalajdъ avruun“—dev
Dua çazъv bergened.

„Bygece çassьqa deri
Kitav aca qaloqanma,
Çaraqan dua izlej
Kesim da qьjnaoqanma“.

„Kitavнь qaza keliv,
Muratъть tavxanma.
Ol saqat dua çazъv
Bygyn sizge savxanma“.

„Bu duanь sen icsen
Doktorlaqа varmazsa,
Anь kысу vla sen
Sav volmajьn qalmazsa.

„Noxta vavu da anь,
Qalqanladan vaqadь.
Icgenleni avruvu
Bir da qalmaj aqadь“.

„Ol seveden bir inek
Noxta vavqа verirsiz,
Allahnь ajtxan sөzyn
Qavьl etiv көyrsyz“.

Bu sөzleni yjleri
Qavьl etiv aldьla.
Sajlav inek berirge
Barь razь boldula.

Ol saqatdan afendi
Ma iş сьqdь degened,
Inegine quanьv
Dua suvdan bergened.

„Entda işci, Mariam“ —dev
Qьzьv—qьzьv teçejed.
Өlyrge seved vollar
Qurum suvla vereed.

Anь icgenlej Mariam
Başxa volub qalqaned,
Biz alqaraq ajtxanca,
Butyn qьjьn volqaned.

Afendi va „inegin“
Qojmaj syryv ketgened,
Vylaj vyla avruvun
Artьq qьjьn etgenin.

Vylaj vla Mariam
Xar qarьvun voşadь,
Qььc kивik sanlarь
Tyz syekge uşadь.

Xar kyn sajьn afendi
Keliv, ketiv turaed,
Xar kelgen sajьn da
Noxta vavnu uraed.

Anca sajьn toxtavsuz
Dua suvla çutdurub,
Xьjьn-xalmeş „darmanla“
Ariv ajtьv tutdurub.

Bir kynleni kynunde
Maçal volub tevrese,
Sora avruv tevrejed,
Vьjaqь suvdan verse.

Ol xalili afendi
Tolu ajьn aşьrdь,
Dualanь fajdasь
Kimgе volqanьn çaşьrdь.

Qojculanь mallarьn
Çuqun qojmaj voşadь,
Ariv ajtьv em alдав
Volqanlarьn aşadь.

Kim da eslev qalırca
Mariamn işi bitdi.
Savluq kucyn tausun
Əlyr zamanı çetdi,

XXII.

Ertiden saqat altı da
Janvar ajnı onunda,
Qan toxtav başladı
Xar bir tyrlı sanında.

Anı bla birgelej
Suvuj-suvuj tevredi,
„Men keteme, endi siz
Raxat çasaqız“ dedi.

„Kəv termiliv men sizge
Dunjalyqdan keteme,
Bygyn volub çaşavım
Keter qajı eteme.

Nenca tyrlı sələşsem
Sözümü almadıqız,
Kesigiz ajtxan sözden
Ne az da qalmadıqız.

Doktorlaqa çivermej
Duaqa ışandıqız,
Afendige aldanıv
Ma menden voşadıqız.

Endi avruqan volsa
Menden ojum aldıqız,
Afendige aldatmaj
Doktorlaqa vağdıqız,

Afendi vla doktornu
Xalilerin kəryrsyz,
Qajsъ igi volqanъn
Ol zamanda eilirsiz.

Meni da esigizge
Ol zamanda alъrsъz,
Aзъmlъ boldud Mariamqa
Dev vışuvqa qalъrsъz“.

Bu sөzleden anasъ
Afendige ketgened,
„Sandъraq etedi“ dev
Alaj umut etgened.

Bu xapardan afendi
Өre qovdu kelirge.
„Dua çazsam хаqъtmъ
Saç voluquz berirge“.

„Tynene çazqan duam
Хаqsъz volub qalqandъ,
Bir işeksiz avruvu
Andan qъjъn volqandъ

Kəlym vla men sizge
Aqъlъmъ virqanma,
Noxta vavnu хajъгъn
Aсъq ete turqanma.

Bu saqatdan entda men
Sizge varъv kərejim,
Mariamqa çaraqan
Dua suvla verejim.

„Въжақънлај хақътъ
Хурçунума салъсыз,
ОІ Мariamоја çарагън
Еsigizge алырсыз.

Кесим усун не аз да
Bir карек алмаз еdim,
Ансыз дува çараса,
Bir сөз да салмаз еdim.

XXIII.

Муну ешитив Тавçан
Аfендиден уjаль,
Bir duaја çуq vermeј
Qojqanъна qъjnаль.

Аfendi dua хақсыз
Çуq etmezин vileed,
Qъв—qъзыl qъзагъв,
Кес мені dev tileed:

„Агъ-berі vola viz
Eslemeјin qojqanвъз,
Çaпъз bir kere усун
Betivizni çojqanвъз“.

„Endi keliv bir көрсен,
Murдънъ eterviz,
Bir işeksiz seni viz
Kölyne da çeterviz“

„Кесин keliv volutum
Kөзунъ vla көрсена,
Çараşдъгъв duаңъ
Qолуң vla versена“.

„Biz vergen dualanь
Bir da syjmej aladь,
Tav bir-birlede va
Icmejin da qojadь.“

„Sandьraqqa kiriv ol
Basь qьsьv sөleşed,
Ne ajtxanь bilalmaj
Meni vla kyreşed.“

„Xazna qalmaj tili da
Tutulurqa çetgendi,
Çaңьz qьзьm Mariam
Bygyn mьdax etgendi“.

„Doktorqa eltmedin“ dev
Bek gyryşxa voladь,
Ol көzyme qarasa,
Kөzym qandan toladь.

Tөşeginde termiliv
Tөrt çaңьna qarajdь,

XXIV.

Mьndan sora afendi
Mariamqa ketgened,
Bir talaj bir qaqьtxa
Dua çazьv eltgened.

Ol saqat alanь
Ezdi suvqa varьсьn,
Eki tavaqqa vөlyv
Icirige çartьсьn

Alaj bolsa da anь
Xaьь aman voloqaned,
Biz arlaqda ajtxanca
Olyr kynne qaloqaned.

Adamнь da tanьmaj
Tili da tutuloqaned,
Kөzcykleri çumulub
Duadan qutuloqaned.

Alaj vla çan soluvda
Bek termiliv turaed,
Bir çuqun da tanьmaj
Alaj xalda volaed.

Bu xaььnda afendi
Tyz qatьnda turaed,
Dua suvdan avzuna
Qaşьq vla qujaed.

Ol zamanda Mariam
Qaşьn—vaşьn tyjeed.
„Çanьm savlaj sojma“—dev
Bşara etiv tileed

Munu dьgalasьna
Afendi qaramajed,
Nellaj bir kyreşse da
Ne az da unamajed.

Mariam avzun qьssa,
Ol da tartьv acaed,
Usyne vaşьnçanlanь
„Ketigiz“ dev cacaedi.

Alaj vla sav saqat
Aşyryldь aradan,
Otdanca tytyn сыqьв
Çyrekdegi çaradan.

Tamam oңsuz volub ol
Avzun da boşladь,
Afendi da: „Ma endi“ dev
Хатам qujub vaşladь.

Qujqan suvu avzundan
Tigelemej tevredi,
Ol zamanda afendi:
„Endi qojajьq“ dedi.

XXY.

Gokga хонсыq quv volub
Татыгьндан авқанса,
Mariam da alaj boldu
Хансыq avub qalқанса.

Сывьq kivik sanlarь
Qajiş kivik sozuldu,
Çajaqlarь qьсыльв,
Хар tyrsyny vuzuldu.

Mьндан sora anasь
Сапын сыртьв сылаjed
„Çaпыз qьзым өldy“ dev
Etin-betin тыrnaj ed.

„Doktorqa nek eltmedim“
Dev sarьnça salaed,
„Qьзыма азымьма“ dev
Toxtamajьн сылаjed.

„Ol qadar tilegin
Etiv razь etmedim,
Bir arva da çegiv men
Uckulanğa eltmedim.

Aзымсыз volur kivik
Qьзым bir da volmadь.
Qan çavsun vu qьralqa
Bizge doktor salmadь.

Arva da qurajalmaj
Baralmajьn qalqanma,
Ov-men çarь, qьзымь
Qara çerge salqanma.

Afendige aldatьв
Qalaj aman etgenme,
Ov-men çarь, Mariam
Ajtхан sözge çetgenme“.

Dev qan dьgalas etiv,
Soquranьв çьlajed,
Toxtamajьn ölykny
Cасын - ваşьн sьlajed.

Qьsxa-qьsxa köly da
Minut saşьn keteed,
Atasьda vek kemsiz
Munu kivik eteed.

Qarnaşlarь çьjьльв
Tyz qatьna cөkdyle,
„Çaңьz egeciviz“ dev
Qan çьlañuq төkdyle.

Tijre xonşu varşy,
Qajqy sözge keldile.
„Çulduz kivik Mariamqa
Ne volqandy“ dedile.

Orunduqdan ölygyn
Uj tyvune saldyla,
Savljaj el ma bu işge
Birca mьdax boldula.

XXVI.

Andan turub afendi
Avaz vere vaşladь,
Ujalmajn avzundan
Byllaj sözle taşladь:

„Allax kesi bergenni
Bygyn kesi aladь,
Ань усун адамнь,
Köly qalaj qaladь.“

„Mellion çy mьndan alqa
Dunja çaratьlqandy,
Kimni qalaj vollaru
Ol kyn acьq volqandy“.

„Allaxнь bir ajtxaнь
Eki volub volmajdь,
Uvaxdьşь çetgen adam
Ma ol kynden qalmajdь“.

Siz mьңa çylasaqьz,
Allax da camlannьqdь,
Qьzьqьz da çandetden
Ulyş almaj qallьqdь“.

„Uvaxdъсь çetmese,
Meni duam çarar edi,
Anca etgen zatyıma
Allax da vir çarar edi.

Alaıı vilmej vılayda
Boş sözleni aıtasъz,
„Azymъ volqanvъz“ dev
Ne zatlaqa çajtasъz.

Kimlege doktor çarav
Ölyr „çanъn“ qaldыrdъ,
Ne da ölgenne çarav,
Aıa „çanmъ“ saldыrdъ.

Allaj sözle bla mъnda
Söleşirge volmajdъ,
Ol tuqum söz ajtxan da
„Axъratda onmajdъ.“

„Qъzym alaj ajtdъ“ dev
Bygyn azym etese,
Doktor sav etered“ dev
Alajmъ begitese?

Ej! Tavçan egeşçigim,
Qalaj vek çanъlasa,
„Ol meni syjmeed“ dev
Alajmъ aıılaysa

Oçaj, aıı vaşъ qъsъv
Ne ajtxanъn vilmejed,
Ol avruvdan veziv
Bulçuturmegiz dejed“.

„Ань esgeriv turmaj
Boş sөleşirge bolmaz,
Allax bergen „açaldan“
Kişi qacьb qutulmaz.

Qutulurqa ne az da
Çoqdu dunjada madar,
Аlajdь da allaxdan
Ана etilgen qadar.

Endi sizni vorcuquz
Ань çerine tyzetmekdi.
Хақ vorc qalmazca
Duacьb razь etmekdi.

О затbь usynde siz
Ig tiri bolqansьz,
Çaьz eki çolcuqda
Çuь vermejin qojqansьz.

Аlаны birisin men
Аlqьn sizge ajtxanem,
Андан sora daqьda
Bir duacьq tartxanem.

О duadan da bir zat
Аlмай qalbь ketgenme.
Arda berlik bolursuz
Deь alaj umut etgenme.

Eşda „allax“ ajtsa siz
Razь etmej qojmazsьz,
Bir kesek zt ycyn
Betigizni çojmazsьz“.

„Bermejin qojarqa va
Ne az da çaramajdъ,
Allaj zatla telenmej
Ахъратда да qalmajdъ.

Endi siz mariamnъ
Çol qajqъsъn kerygыз,
Ана тьjnшль затнъ
Qъzqancльq etmej berigиз.

Alqъ vurun çazьlqan
Dua хаqъn berirsiz,
Ашъn, схатъn sora
Çььşdьгьв keryrsыз.

Unutmaqъz etdirge
Movlutun, kemik duasъn,
Tajmaj etiv turuqız
Bajъm kece çajmasъn.

Ана ajtylqan har zatнъ
Men ajtxanca cacarsъz,
Çandetleni eşigin
Qъzьqъzqа acarsъz.

Alaj vla kesi da
„Çandet“ lede çajqalъr,
Өmyrlykge derici
Анъ icinde qalъr

Өlsegiz'a Mariamdan
Şafaqatla allъqsъz,
Çandetleni icinde
Ojnaj-kyle qallъqsъz“

„Bygyn qyjnalsaqyz da,
Tam vla qanьrsьz,
Meni tyz ajtxanьma
Ol kynde inanьrsьz“.

XXVII.

Alajdaqь ellile
Tьnlalla çaraşьv,
Seir volub qaldьla
Bir birine qaraşьv.

„Qasavсьoа mal qajoqь
Ecgige da çan qajoqь“
Degen kivik eteed
Ol afendi—vьjaqь.

Kөv zatlanь qajnatьv
Tajnavcu çyreginde,
Ma vu zatla varedi
Afendini көlynde:

„Endi Nariam өlgendi
Aloqьn kivik көrmezle,
Vu saqatdan ozsala,
Bir kapek da vermezle“.

„Bu qajoqьь saqatda
Nelerin da alajьm,
Zaman ketiv qaloqьncь
Volqanlarьn talajьm“.

—Dev ma ol murat edi
Anь xar ne etgeni,
„Çandetge“ „çaxanimge“
Barььna çetgeni.

Alajdaqъ adamla
Xajran volub qaldыla,
Çer-çerde quş-muş volub
Munu sözge aldыla.

Xar kim kəlyne kelgen
Birer sözny sermelle,
Afendini qulluqı
Acxa usyndy delle.

Bir qaum da ajtaed
Ol sözny тьѣншь көрмеј,
Ань ajtxan qaumqa
Sөleşirge söz vermeј:

„Allax апа ajtxannъ
Ol da vizge ajtadъ.
Çaпылапъ volsava
„Това“ etiv qajtadъ“.

Kimleri da „oqaj“ dev
Afendini sөkdyle.
Kөv zamannъ sөleşiv
Boluşlusun төkdyle

Bu ölykny usyne
Tijre хоншу çetdile,
Qojculaqa voluşub
Onovlarъn etdile.

Afendini sözyn da
Bek „çaraşъv“ көrdyle
Alqъn dua хаqqa dev
Eki tyмен verdile.

XXVIII.

Məndən soru məsələ
Asrın qayqı aldı,la,
Çuvuv em da kevinlev
Şal-aqacxa saldıla.

Xalq da aslan çylylv,
Qavırlaqa eldile,
Aş—sxat onovunu
Qayqırsına çetdile.

Ol saqatdan afendi
Çandırqaned közlerin,
Aslan sxat salıraq
Bardıraed sözlerin.

Sxat qalaj salınsa,
Alaj „xaqın“ alaed,
Köv sxat salınsa va,
Butun çarğq volaed.

Bir belgili ulyşny
Encilikge tjaed,
„Bu meni xaqımdı“ dev
Xırçynuna çjaed.

Ol seveden alajda
Avaz veriv küreşiv,
Elli veş somnu aldı,
Sxatından yleşiv.

Ань влa volalmaj
Əly çavuv izledi,
„Ma ol da menikidi
Berigiz anı“ dedi.

Mariam kerge tyşgenlej
Əly çavuvun alyb,
Çaraşdygъv tørt vuklev
Хурçунуна салъв:

„Ma endi vu da aпы
Bir zатына çарагъqъ,
Sual etgen mөlekle
Мъна da çатаръqъ.

Əly çavuv sevevli
Kөv çartylyqъ tolur
„Ахьратда“ vu апа
„Çandet“ kijimle volur.

Ol kijimleni kijiv,
Çandetlede çajqalyr,
„Buzulmazlyq“ dunjada
Allaj zauqda qalyr.“

Andan sora mъсьmaj
Qoјsulaqа endile,
Çыjыqan халq virgelej
Qajqъ söz da verdile.

Barъ virden Mariamqа
Ullu vuşuv etdile,
Andan sora çasъlv
Ujlerine ketdile.

Qoјsulany аlyнда
Bir vөlek çart qalqaned,
Afendi da ketmejin
Ala çatyş volqaned.

XXIX.

Olturuşub varıǵı
Kɵv sɵzlege etdile,
Sɵleşə keliv bla
Nenca „onov“ etdile.

Ol saqatdan afendi
Mariamny saqıny,
Söz sɵleşiv başladı,
Bojav kiviک aqıny.

Bir ıq alıv kesine
Entda bir zat qoşarqa,
Byjaqınlaj vi yıny
Qalqanşyqın aşarqa.

Andan mından keltiriv
Ol avazla veredi,
„Hajda tınylaqız“ dev
Byaj ajıv tevredi:

„Mariamny qavıyna
Ziaratxa yryrge,
Bir onovla etigiz
Ana andət verirge.

Ertiden inir toxtavsuz
Ziaratxa varajm,
Anı andətge ijerge
Tamam kysny salajm.

Xaman sizge yryj men
Xalisin da vilgenem,
Egecim kiviк anı
Alaj şyly kɵrgenem“.

„Ol sevevden xar kynde
Ziazartxa varlyqma,
Ertiden inir toxtavsuz
Tajmaj çyryv turluqma.

Namaz saýn mezigitde
Dua da etdirlikme,
Alaj bla kyreşiv
Çandetge çetdirlikme.

Bir völek çыль хатап
Quran oquj turluqma.
Ань çandetge jer
Laqьmlaнь qurluqma.

Meni qьзьт bla ol
Mardasъz şox elle,
Ojnaj kyle keliv ne
Etsele da voşelle.

Кerti nøgerle volub
Quancda çaşajelle,
Bir-birini avzundan
Альв da aşajelle.

Ma ol zatнь kыcynden
Butyn da век syjgenme,
Qьзьть хaterinden
Мьдъх kivik kyjgenme.

Qolumdan kelgen zatнь
Aajarьq da tyjylme,
Ajtханьтса duasъn
Qojarьq da tyjylme“.

„Kesimi qazımsa
Alaj vıŝuv eteme,
Esime tuşgen saıyn
Bek amanna eteme.

Sora allax camlanı
Dev savır da volama,
Başxa zat etalmayı
Mıdah voluv qalama.

Anı kozynden siz da
Bizni qızın keryuz,
Kijimciklerin ana
Qızıanmayı berigiz.

Mariam anı syjenin
Ne azda unutmaqız.
ıvımsuluq berivcy
Adetni qurutmaqız.

Ol kijimle Mariama
„andet“ kijim vollarıdu,
Ol dunyasında anı
Xar nasıvı tolluqdu.

Endi işni uzajtmaj
Terk qajqısyn etigiz,
Mariama andetleni
Törlerin begitigiz.

Dunja mal ucun dev
Anı mıdah etmegiz,
Adam sözge aldanıv,
Ters aqlıqa ketmegiz„.

„Dunja mal degen xaman
Keledi da ketedi
Kimni „çandetge“, kimni
„Çaxanimge“ eltedi“.

XXX.

Mariamнь асѣвундан
Qajorьoqa vatxan qaum,
Dunjanь çaşavundan
Tuñylyv turqan qaum.

Malнь mylkny ne az da
Bir kapekge sanamaj,
Dunjanь çav syrse da,
Ань усун qaramaj,

Közleri çылатиқога
Batьв andan сьoalmaj,
Çылатайьп bir minutnu
Ne азсьq da turalmaj.

Alaj turqan qaumla
Сьрт çaşavoqa inanmaj,
Ujlerine ot tyşyv
Qalsa da bir qьjnalmaj.

Ol seveden Mariamнь
Kijimlerin çojaroqa,
Ань вля qьzlarьп
Çandetlede qojaroqa,

Сьрт artlarьна турmaj
Хазьrelle verirge,
Mariamoqa çarar zatнь
„Çanlarьса“ көyрге,

Ol saqatdan oquna
Асханелле кувургун,
Разь волув кеслери
Афендини көругун,

Birin qojmaj varьсьп
Tuz allьna төkdyle,
Kesleri da kuvurny
Tөrt çanьna сөkdyle.

Ol saqatda anasь
Bu işlege çьlajed,
Mariam esine tuşuv,
Etin—ve tin tьrnajed.

Afendi kijimleni
Bir birine vajlajed.
„Bu da meni volsun“ dev
Maçallagьп sajlajed.

Ac vөry qozulaqa
Савхан kivik eteed,
Varьсь da kesine
Qalьrsa vegiteed.

Xazna kijim qojmaj
Varьсьнда çьjoaned,
Bu işge Qojcularь
Bir zat ajtmaj qojjoaned.

Qaranььq vьlaqa
Ajььqa sөz vermejed,
Афендини çutluqun
Сьрт da kişi „kөrmejed“.

Keslerin da çuncutub
Söz vla aldadь,
Xaman „berigiz“ dej
Ujaltdь da qojmadь.

Alaj vla kijimleni
Barьn kɵlturyv ketdi,
Birevny qьjьnьoьь vla
Qьzьna verne etdi.

Kijimleni yjleri
Erlej sacьv kɵrdyle,
„Allah vizni vu zatdan
Ajьrtasьn“ dedile.

XXXI.

Mьndan sora bir ьjьq
Aradan ketgen edi,
Sxat berirge zaman
Çuvuqlaşьv çetgen edi.

Qojcularь keserge
Eki inek aldьla,
Bir ɵgyzden sora cьrt
Malsьz volub qaldьla.

Ol saqatdan xararnь
Afendige ijdile,
Mal keserden alqaraq
Bir kɵryryn syjdyle.

Çuma namazdan alqa
Xar zatlarьn quralla,
Afendi kellikdi dev
Anь saqlav turalla.

Ыллај ишге афенди
Хазыр еди келирге,
Не варды, не чоқду дев
Војумларын көргеге.

Вьјоъ келив көрду
Хазыраннан малаһъ,
Мариам „усун“ схахта
Кесиллик хажванлаһъ.

Хазыраннан малаһъ
Ҷаратмаһын қаражед,
„Ыла бир аз азды“ дев
Баһха затһ маражед.

Баһ төвенине қарав,
Мьдахлаһыв тохтады,
Аслам схаһ салқанһ
Ылај аһыв махтады:

„Схатһна Ҷарақан
Іги мала кесгенле,
„Өлгениме Ҷандет“—дев
„Ахьртар“ ојум етгенле.

Малсықларын ајатај
Брин кесив аталла,
Аллај ујде өлгенле
Ҷандетледе Ҷаталла.

Ол қаум афендини
Бек вақал көрелле,
Хар затларын қызқанмај
Афендиги берелле“.

„Əlygynden kesini
Малың artxa salqanla,
Allaj yjle tylmydy
Çandetden keñ qalqanla.

Çarлы bolsaңыз da sizni
Şavdu bygyn vaşьңыз,
Tyjylmejin acылың
Kөzygyz em qaşьңыз.

Bu eki inekge da
Ol əgyzny qoşuquz,
Sora ala vollarıdu
Sxatьңыз—aşьңыз.

Хазнатьды үс малсың
Уцсын да kesigiz,
Dunja mal ucyn bir da
Boş ketmesin esigiz.

Ус çaşьңыз birleşiv,
Birden çalqa kirsele,
Уцсы da bir vajda
Işlev çaşaj bilsele.

Alaj bla ol vajdan
Ullu хажьг алырла.
Mariamqa çojulqanнь
Ornuna тың салырла.

Andan ozuv vaşxa
Artьq mal da eterle,
Tav ol vajнь kucynden
Vaj voluv da keterle“.

„Qызырда да çandetde
Өmyrlykge qalyred,
Razь volub kessegiz,
Aңa qavy volured“.

Bu sözleden çara Qojcu
Өgyzyn da ketirdi.
Duasьn da etdirib,
Ucsyn da kesdirdi.

Ol saqatdan oquna
Qadalььь sojdula.
Bir but bla çavxaqь
Afendige qojdula.

Ань eslev afendi
Өvgeledi çaratmaj,
Ujyne ketiv tevredi,
Bir da көzyn qaratmaj.

Ol saqatdan oңlula
Basьndьla usyne,
„Ne kelse da eterbiz“—dev
„Afendini esine“.

Alaj bla qajtarьь
Keltirdile ьььна,
Uşatmajьn toxtadь
Ol өgyzden aзьна.

Ol saqatdan bir arva
Keltirdile alajqa,
Kelgen xalq seirsiniв
Qaraelle vьlajqa.

Terisi qatış arva
Çyklennened mьllьkdan.
Kesini əgyzy əlyv
Kelgenca çajьqdan.

Andan sora Qojcu da
Tyz sireliv qaloqaned.
Qьzь malь da ketiv
Bu qajьqьqь qaloqaned.

„Suvqə tuşgen taş qarmar“
Degen kivik eteed,
„Malьm ketse da, qьzьm
Çandetlidi“ dejed.

Rьsxь volub çuq qalmaj
Çalсььqнь vaşlalla,
Başlarьna işlerca
Bolmaj yjny taşlalla.

Bajlanь tuzaqьna
Alaj vla tuşdyle,
Raxat çaşavlarьndan
Çalсььqьqь kəcdyle.

XXXIII.

Mьndan sora mьсьmaj
Movlutu da çeteed
„Ol kyn ne kesejim“—dev
Qojcu saqьş eteed.

Ne qadar saqьşlanьv
Çuz—miң qajьqь etse da,
Madar tavmaj qaloqened,
Tərt çanьna çetse da.

XXXIV

Andan sora afendi
Qojculanь taşladı,
Qavağьq zатын qавьв
Сақьнтајьн vaşladı.

Alaj vla bir yjny
Tamam çarль etgened,
Volqancьqlarьn aşav
Em qurutuv ketgened.

Çaңыз bu da tyledi
Afendi vьlaj sojqan,
Adamlarьn өltyryv
Mallarьn çutuv qojqan.

Allajla көv elle
Sanav—sanьn tavmazca,
Ol tuzaqqa tyşmejin
Bir da adam qalmazca.

Ol zamanda ne az da
Çoq edi oquj bilgen,
Afendige: „sen alдав
Өtyryk ajtasa“ degen.

Ol alдав тураedi.
Çarль xalqнь emerge,
Allax vla qorqutuv,
Urunanlanь çegerge.

Alaj vla alanь
Qьjьnlarьn aşarqqa,
Kesi va cьrt işlemej
Ala vla çaşarqqa.

Апъ вѣла да қалмај
Кулакланъ сақлајед,
„Аллах вѣлај ајтханд“—деу
О! қаумни қақлајед.

О! қаумни узыгу
Вагъ да алај елле,
Қараңъ халқнъ хатап
Бөгуса талажелле.

Ала урунған халқнъ
Қапнъ ісів қақажелле,
Байла вѣла бирлешив,
Етѣвизни ақажелле.

Урунған халқнъ алдав,
Авазла вере елле.
„Байнъ—вѣјни сақлаған
Қандетлиди“ дејелле.

Кимге „вѣј“, кимге „қул“—деу
Сыртъвѣзқа минеелле.
Тѣшлерин вѣлев вѣзге
„Адам тылсыз“ дејелле.

XXXV.

О! кунледе кунувыз
Қараңъ кун волаед,
Бай қаумла вѣзни
Тѣвизни сојаед.

О! себевден қарғыла
Қақажалмај қалдыла.
Бай қаумла алақа
Ненса азав салдыла.

Onçetinci çyllada
Qьзы askerden tolub,
Resejni xar çerinde
Birca qazavat volub,

Kompartianь kucynden
Cavqa qьыс urdula,
Qan төгуşyв ol asker,
Çaңь dunja qurdula.

Alaj vla birleşiv
Sovet vlast salдыла,
Qan icgen гьвыла
Мьдах volub qaldыла.

Çarль xalqla vaгьсь
Eteklerin qajьгьв.
Afendini em pornu
Qьral onovdan ajьгьв,

Çalсь—çarль qaumqa
Başxa onov acыды,
Afendile salqan çavuv
Közlerinden cacыды.

Kesleri da oquvnu
Bolşevikca vaşlalla,
Alaj vla çarьла
Afendini taşlalla.

Çaşav kesi көргyzdy
Afendi kim volqanьн,
Çalсь—çarль qaumqa
Qьjьнльqla salqanьн.

Вагън eslev, em viliv,
İşlerin keң kerdile,
Afendini ornuna
Oquv—bilim verdile.

Xar el sajn doktorla
Bolur saqlı çetdile,
Dua suvnu ornuna
Kerti darman etdile.

Oı kynden vaşlav sora
İşni alqanek qoloqa,
Çalsı—çarlı qadalıv
Usta boldula çoloqa.

Тапъдық em da vildik
Kimni qalaj turqanyn,
Afendile, em vajla
Bizni birden urqanyn.

Boş sylvav vla aldav
Haqıvıznı alqanyn,
„Bilgicme“ dev көblege
Açal avruv salqanyn.

Alaj vla çyzleni
Dunjadan aşırqanyn,
Malyn mylkun çıjıv
Kesin da vasdırqanyn.

Çyz tyrlı laqym vla
Vojunsxanyn salqanyn,
Qısxaraq ajıv qojsaq
„Çanvıznı“ alqanyn.

XXXVI

Ma alaj vla vizni
Közleribiz acыldь,
Усуvуzden vasxan tuvan
Bir da qalmaj cacыldь.

Qojculanь çaşlarь da
Birer çiger boldula,
Sovet vlastнь vergen
Savqalarьn aldыla.

Uaq—uaq likpunktda
Oquvlarьn ösdyre,
Tamam vilim aldыla
Esgi çolnu kesdire.

Mariam eslerine tyşse,
Axьsnalla qьjnalьv,
Egeclerin afendi
Öltyrgenine inanьv.

Keslerida partianь
Saflarьna kirdile,
Em da anь ustavьn
Qaldьrmaжьn vildile.

Raxatlanьv çaşajla
Sovet vlastнь qolunda,
Birer işni tolturub
Partianь çolunda.

Qurc kivik kompartianь
İşlerin tutalla,
Aңa qarşь zatlanь
Tamьrьn vutajla

Afendini alqınca
Bir da sözy etmedi,
Ань ајтхань сьрта
Çalsь—çarль etmedi.

„Sen vizni çavubuzsa,
Bizden keң Tur“ dejdile,
Çarльлань aldarqa
Bir da çol vermejdile.

Ma ol kynden sora va
Işi qalmaj çьqьldь,
Aldarqa kişi tavmaj
Ujyne sьjьt тьqьldь.

Işlerge bir da syjmej
Muratьn көvge yleşdi,
Sovet vlastьn cacarqa
Umut etiv kyreşdi.

Alaj bolsa da ань
Sovet vlast uatdь,
Çarль xalqqa ань
Etgen zatьn аьlatdь,

Qojcunь çaşlarьnь
Biri oqiv тураed.
Kultşturmanь allьnda
Bu çьrnь da çьrlajed.

XXXVII.

„Ej qarанььq qora vizden,
Mьndan көv endi qьjnama,
Хатан ашав etivizden
Kemigivizni sajnama“.

„Minq çыллапъ „savыr“ etiv
Etgen işine tözgenbiz.
Çarыq dunjadan keң ketiv,
Qыjып.ыq сыпaj vezgenbiz.

Seni sevevli bizge kelgen
Zorluqqa endi tözalmaj,
Qыjnaldыq—inçildik sen vergen
„Savqаны“ artып yzalmaj

Qараңыыq! sense xar çerde
Çarы халқы icine kirgen,
Ullu şaxarlada em ellede
Alaqа xar qыjып.ыq vergen.

Sen qalajqa kiriv bek sinsen,
„Allax“ da anda volady,
Allax qalajda көv ajтыlsa,
Anda qараңыыq орун alady.

Afendile em mollala,
Seni vla хажыrlаныв,
Bizge qыjып.ыq салдыла,
Bolqan zатывзыны qавыв.

„Ej qараңыыq! sen volmasan,
Aзымь volub kim ölyred,
Çarы халқы оңун almasan,
Şаңа сыdam kim verired“.

„Sense! kəvleni unuqdurub,
Kəz qavıqıun asdırtmaqan,
Tıymede tunuqdurub,
Qara tivannı casdırtmaqan,

Ej qaranıyıq! sense alanı
Betlerine av saldırtıxan,
Bek ertderek volları zatlanı
Tızetmeı artıxa qaldırtıxan.

Aurusaq da doktorıa ijmeı,
Afendige tykırtgense,
Çarıqıyq dunıanı sıymej,
Xalqı „çardan“ sekirtgense.

Seni sevevli kəv anala
Balasız volub qalalla,
Sen ışandırtıqan „allah“ vıa
Kəvlerin çerge salalla.

Bizni da çanıız egecıvız
Seni „savıqan“ vıa ölgendi,
Sen unuqdurıqan çıregıvız
Vıllaj kəv qıyınıyq körgendi.

Molla vıa kulak vırleşıv
Seni vızge vek teçeelle,
Ne azsıyq da ala kyreşıv
„Bu da adamdı demeelıe“.

Qaranıyqdan tylmydy ol
„Allax—allax“ degenibiz,
Mylkuvuzny kəvysyn eltiv
Afendige vergenibiz.

Çarlı xalqı qanı ııiv
Kəvdy endi çaşaqanı,
Alaqa qarş ılgı vııiv,
Xaman etin aşaqanı

Zalimlikge ökyllık etiv
Min—min çıllanı ajlanansa,
Burzıjnu kəlyne çetiv,
„Çigerlikge“ sajlanansa.

Endi kəzyv vizge çetgendi
Sana qarşsıyq eteviz,
Ol vurıv dunjavız ketgendi
Çarlıq—tyz çolqa öteviz.

Oqujbız em da vileviz
Çanı dunjaqa quana,
Kapitalistge çol vermej,
Quansıvızqa çıvana.

Seni vizge teçegenleden
Onovıvıznı alqanıvız,
Çarlı xalqı emıvcyleden
Qutulıv onov salqanıvız“.

Qora endi, qora bizden
Zaman seni qojmazlıqdı.
Çanь çaşav cırtda senden
Kesine haq almazlıqdı.

Çanь dunjanь çiltinleri
Sana qarşь kyreşirikdi,
„Şeni qojmav“ degen işleri
Bir adamca birleşirikdi.

Sana ölyr açal tijgenli
Qьzьv ösyv başlaqanьvz,
Tav көv çerlede hazna qojmaj
Qoratьv—yzyv voşaqanьvz.

Nellaj bir volnisala etiv,
Nellaj bir doktor quralqandь,
Afendini duasь ketiv,
Elle feldşerleden tolqandь.

Çaşasьn Sovet vlastьvz
Şeni bizden qoratadь,
Sosialist çolda vardьrvь,
Çarьqlьqqa qarataдь.

Tyzetiv: 71-ci vetde usuncy vla tørtyncy tizginleni ornuna „Ol ajtxannъ çarьla alqьn kivik etmedi“, veşinci tizgenni ornuna „Sovet vlast alaqa“, onbirinci tizginni ornuna da „Alqьnca aldajalmaj“—dev oqurqa kerекdi.

(Avt.).

Технич. редактор
Ш. Я. Блимготов.

Изд. № 57

Сд. в наб. 15/VIII-32 г.
Сд. в печ. 1/IX-32 г.

Статфор. Б6—125x176. кол. бум. л. 1188 печ. зн. 160,208 пл. ш. 12

Кисловодск, Типография Кароблиздата.

Кароблито № 156. Зак. 2038. об'ем 2,375 п. л. Тир. 1000.

Вақасъ. 30 к.

Цена 30 к.

Х. 3.

На Карачаево-Балкарском языке.

Д. П. БАЙКУЛОВ.—МАРИЯМ и ЭФЕНДИ
(поэма).

Типография Кароблиздата

Кисловодск.

1932 г.